

telét; s csak az anyag szilárdságának köszönheti, hogy a majdnem kétszáz évig pusztán égre meredő falai az idő viharainak annyira ellenállhattak, miként roppant javítással bár, de alapfalai megtartása mellett, boldogult *Hám János*, szatmári püspök, saját költségén 1846-ban újra felépíttethette, s jelen díszes alakjában ismét az isteni tiszteltnék adhatta át.

Nagyszerű lehet bizonyára azon esemény, melynek gyászos emlékü sebeit az utókor majdnem kétszáz évi hosszú idő múlva tudta csak begyógyítani. Vizsgáljuk az építményt, talán nyomára akadunk valahol azon esemény emlékének.

Ha e díszesen megújított régi templomba bemegyünk, mindjárt szemünkbe ötlenek hajója elején, e sokat jelentő sorok:

„Épült MCCCXVIII. — Lerontott: MDCLVII. — Ujra épült: MDCCXLVI.“

E három adatban röviden be van foglalva egész története.

Ebből értjük meg, hogy 1418-ban, tehát Zsigmond király uralkodása alatt épült; ebből tudjuk meg, hogy az 1657-ik év volt reá nézve ama gyászos idő, midőn minden ékességétől tüzzel vassal fosztott meg, s ha nem is végkép, de legalább nagy időre 1846-ig elpusztított. — De ez sokkal nagyobb fontosságú esemény, semhogy elegendőnek találjuk pár szóvali említését.

Lássuk tehát azon okokat, melyek reá e végpusztulást hozták.

Beregszász akkor az erdélyi fejedelemséghez tartozott, melynek harcziás fejedelme, II. Rákóczy György, Oláhországot legyőzte, Lupul Vazul vajdát Moldvából elűzte, s 1656-ban nov. 20-án a hatalmas svéd király, X. Károly felszólítására ezzel szövetséget kötött, hogy őt a lengyelek elleni hádjáratban s Kazimir János lengyel király megbuktatásában segítse, s utóbb a lengyel koronát fejére tehesse.

A következő év január havának végén csakugyan megindult a fejedelem 29 ezernyi válogatott fegyveressel, és Marmaroson keresztül be is tört Lengyelországba s Krakónál a svédekkel egyesülve elfoglalta a Lubomierszky fővezér által védelmezett fővárost. Már már oda lett volna Lengyelország s Rákóczy már fején képzelte a lengyel koronát, de egy véletlen eset mindezt megghiúsította. Ugyanis június 1-én Friderik dán király a fejedelmek hadat üzen, minek következtében X. Károly svédkirálynak a lengyel hádjáratról le kelle mondania, s a fejedelemtől kénytelen volt elválni, hogy hadával Pomerania felé hazamenve zaklatott országát megmentsse. Magára hagyatva, a fejedelem is visszavonuláshoz fogott, csüggedten, reményvesztve, baljóslatu jövő küszöbén, bukása egész nagyságának érzetében.

Reményének fellegvái szétoszlottak, serege az öt hónapi táborozásban végtelenül meggyöngült, az eleség megfogyott, a nyomor naponként fenyegetőbbé lett. S ő idegen földön, ellenségtől környezve, lengyel, tatár, nemettől fenyegetve, maga által kipusztított helyeken, nem megverve, de a körülmények által megterve. Egy lépése sem volt biztos: ki mondhatá meg, hol, melyik mozdulás mögül út ki a nép, melyet földönfutóvá tett.

Míg Rákóczy visszavonulásában Lithánia határain barangolt, azalatt Lubomierszky lengyel fővezér 8000-nyi sereggel beittott Magyarországra, hogy Rákóczy birtokain a vett sérelmeket megbosszulja. Június 15-én Munkács alatt termett. Utját, a mint a magyar határra lépett, mindenütt dulás, pusztítás bélyegzé. Kialtványában tudatta tette indokait. „A fejedelmet“ — mondá — „a republika segítségül hívta, s ő ellene fordult. A lengyel koronát békés uton ajánlák neki, ő azt fegyverrel akarta elfoglalni. Segélyül hívták s jobban rabolt, mint az ellenek akármelyike. Megvetette a nemzet ajánlatát, s egyes pártúttokra hallgatott. Utját vér és kegyetlenkedés bélyegzék: a nőket, a gyermekeket lemészárlák, a templomokat kirablák, a helységeket föléggett csapatai, melyekkel békét akart eszközölni a sokat szenvedett országban! Ők most csak a kölcsönt adják vissza!“ — Munkács feldulatott, s itt és a többi helyeken a paloták füstölő falaira e sorokat írták:

„Sequitur superbo ultor a tergo Deus
Vicea pro vice reddi, amice, tibi.“

Igy került a sor Beregszászra is. 1657. jun. 17-én vasárnap roppant ágyudörgés riasztá föl a megrémült lakosságot, melynek nagyobb része épen a templomban volt, s magát a templom kerítésében hősi elszántsággal hasztalan védelmezte, mind felkonczoltattak. Szalárdi krónikája szerint, „Őket mintegy oltáron megáldozták vala!“

A rendítő ágyudörgéseket, a harangok tompa zugása követte, melybe az emberek jajveszékése, és a barmok szomorú bőgése is belevegyült.

Már több helyen is égett a város, mire a magas goth egyház is lángba borult, roppant tornyával együtt, mely úgy égett a sötét füstfelhő közt, mint egy óriási fátkya. Az elpusztított templom kormos falaira itt is felíratta a bosszuló fővezér: „Vicea pro vice, reddo tibi care vicine!“

A lakosság egy része: azon szomszéd muzsalyi hegyregekben keresett menedéket, melyek már 1242-ben is jó menhelyül szolgáltak a beregszásziaknak, midőn a tatárok Batu khán vezérlete alatt pusztítottak e vidéken.

Rettenetes, és kegyetlen visszaadása volt ez a kölcsönnek, mert II. Rákóczy György is irgalom nélkül dulta a lengyelek honát, ezt viszonzották ő Rákóczy uradalmában. Innen Szatmár felé húzódtak.

Igy hamvadt el Beregszász és vele együtt hajdani szép temploma 1657-ben; s ha nagy volt itt a gyász, nagy volt a fejedelem táborában is, mert a szép hadsereg részint a csatatéren hullott el, részint a Visztulába veszett, részint a tatár rabságra jutott. — 3000 vitézzel tért haza a fejedelem június végén.

Erdélyország mint egy bánatos özvegy, gyászt öltött a nemzet virágának nagy temetése felett!

E templom eredetéről és első építéséről az itteni nép között egy érdekes rege él, melyet annyival is inkább méltónak találunk a közlésre, miután nemcsak a templom, de evvel együtt a város nevének eredetét is magában foglalja, s következőleg szól:

„Volt hajdan egy Szász nevezetű jámbor szép pásztorlegény, ki azon helyen, hol most Beregszász áll, a Borsa partjai körüli berekben szokta nyájait legeltetni, s míg a nyáj legelt, ő addig furt faragott. — E közben történt egyszer, hogy nyájából két bika egymás ellen kelt; Szász észreveszi, hogy roppant viaskodásukban a lábaikkal felhányt földben valami igen csillog, oda megy s iszonyu ámulással látja, hogy a felvert föld alatt temérdek arany s ezüst pénz hever. Szász, hogy a kincset jól felhasználhassa, a berekben mindenekelőtt Isten dicsősítésére emelt templomot, s e körül kezdett települni a nép, mely Szászról és a berekről elnevezte e helyet Szászberek, később Berekszász és Beregszásznak.“

„Ezt a vének beszélék, s beszédük marad fíró fira —

Miként épült a város Borsá partjaira,

Mely minthogy Szász a kincset

Berekben lelte fel:

Emlék gyanánt Berekszász

Nevet kapott s visel.“

Igy mondja Tompa népregében.

A templom déli oldalán az ajtó felett mutattak még ezelőtt, mintegy bizonyossággal a fennebbi rege valóságának, két festett bifafőt, de ez már jelenleg hiányzik, hanem az északi ajtó felett van faragott köből egy emberi fő, és egy kutya, hasonlólag faragott köből, mi szintén a regében élő Szász nevű pásztorra emlékeztet.

Az egyház hajdani goth stíljében, mint már fennebb is említettük, 1846-ban építettett fel, miután az előadott gyászos katasztróphát csaknem két századig pusztán álló falával siratta.

A templom csucsívezetű hajója hat oszlopon nyugszik; három oltárral bir, melyek közül a főoltár szépsége különösen említésreméltó. Csinos szöszék, és pompás 10 változatu orgonával bir.

Hajdan azon különöséggel is birt, hogy a torony nem a közepén, de az egyház szélén épült, hogy tehát újabb alakjában a symetria meglegyen, a bal oldalon hozzá építettett egy kápolna, mely egyszersmind Krisztus koporsóját foglalja magában.

Kegyura e nevezetes se vidéken mondhatni kitiűő egyháznak, a gróf Schönborn-család, mely családnak egyik őse, Ferencz, 1726-ban II. Rákóczy Ferencz legyőzete után, ennek beregmegei roppant uradalmával jutalmaztatott meg VI. Károly császár által, az irányában tanusított érdemeért.

Zombory Gusztáv.

É d u a.

(Ballada.)

Kivirágzott a diófa,
Ráhajol a házikóra.
Alatta ül László diák,
Az ölében piros virág.
„Piros virág, barna kis lány!
Mért remegsz ölemben?...
Te az enyém, én a tied...
Édes szép szerelmem!“

Félve néz a lányka széjjel:
„Rosz álmod volt a múlt éjjel;
Vérző seb volt hű kebleden...
Jaj be féltlek egyetlenem!...“
„Hajtsd le fejed hű szívemre,
Ölelj át egészen —
Csókjaimtól, szerelmemtől
Édes álmod léssen.“

Betekint a hold világa
Mize nádor orcájára.
Ablak alatt fáradt vitéz...
„Ki zörög itt? Mize kinéz.
„Adjon Isten jó szerencsét...
Mize nádor kelj fel —
László királyt kun legények
Megölik ez éjjel.“

„Ez a rosz kun csalni akar!“
„Nem kun, uram: igaz magyar —
Hát nem ismered? kémed vagyok.“
„Hajh lovamat!... Föl hadnagyok!...“
„És rohan az erős csapat,
Elöl Mize vágat, —
Büszke arca a haragtól
S aggalomtól sápadt. — —

... „Alszol-e már szép angyalom?“
„László deák, nem alhatom...“
„Jaj mi van ott a bokorban?...“
„Kis madárnak fészke roppan —
Oh felejtse el a rémképet,
Hiszen az csak álom.
Csak nyugodjál, csak aludjál,
Egyetlen virágom!“

Alusznak már, álmognak már —
Elnémula szellő, madár;
De a bokor mégis roppan, —
Szép menyecske lép ki onnan,
Szép menyecske, lilomszál...
Odasuhan szépen.
Arca sápadt, villogó tör
Vagyon a kezében:

„Rozmaringszál, levendula!...
Alszol-e már szép Mandula!...“
László deák... László király!
Édua az, a ki itt áll.
Drágán vettem szerelmedet;
Pártam adtam érte;
Hadd legyen hát pártám ára:
Mindkettőtök élte! — ...

Magas: in száll a vérsugár...
Nem h alovány Édua már,
Kipir: s ott az orcája:
Szép piros vér fecesent rája.
„Még az előbb úgy mosolygott!...
Oh... s meg volna halva?...“
S a menyecske égő fejét
Végig simogatja.

Jő a sebesen három legény,
A rókát sötét, szívük kemény, —
A rókát, Törtöl és Kemencse,
F öliad a kun menyecske:
„Csait!... alusznak... Mit akartok?...“
„Hát megölni Lászlót,
Mért gyaláztok — miért csalt meg
Annyi kun leányzó?...“

Köröskörül zörög a lomb —
Mize nádor közéjük ront...
„Hah elkéstem! — átok — átok! —
Orgyilkosok, halál rátok!...“
Viszik őket. Kun Édua
Nyugtalanul lépdel;
Kis kezét törülgeti
Fehér kötényével. —

Gyászba borult Buda vára
Magyarország fájdalomra, —
Halva fekszik László király.
Mize nádor boszut kiált. —
Villan a bárd három izben.
Édua nem látja;
Bujdosásban a falukat
Sorrul sorra járja:

„Csak törülöm... semmit sem ér...
Vizet, vizet — az Istenér’...
Még aluszik... Föl ne keltsék...
Nem öllek... nem lehet még...“
Törülgeti kis kezét
S újra mosogatta.
... Föl ne keltsék... hadd mossam le...
Egyre mondogatja.

Csengei Gusztáv.

Mátyás királyról.

Galeot után Kazinczy Gábor szerint.

A mult napokban egy érdekes történelmi munka megjelenését hirdették lapjaink, mely megérdemli, hogy szélesebb körökben ismertessék. Átalán igen dicséretes törekvése az napjainkban történelemmel foglalkozó tudósainknak, hogy a hazánk multjára vonatkozó és sokszor első forrásokul szolgáló historiai műveket, melyek az akkori világ tudományos nyelvén, latinul irattak, a mai kor követeléseinek engedve, magyar nyelvre fordítják s ez által azoknak s általában a historiai ismereteknek nagyobb elterjedést biztosítanak. Ily közhasznú munkásságnak már több példáját jeyezhetünk fel, s mint ilyet üdvözöljük azon könyvet is, melyről fentebb kezdtünk szólni.

E könyvet Kazinczy Gábor buvárkodásának, tanulmányának és szorgalmának köszönhetjük. Címe: „Mátyás király. Kortársai tanúságai szerint.“ A munka egyéb tartalmát most mellőzvé, csak azon részét említjük, melyet ezuttal bővebben ismertetni szándékozunk. Ez pedig Galeot könyve Matyás király jeles tetteiről és böles mondásairól, melyet a munka szabatos magyar fordításban egész terjedelmében hoz.

Galeot Martius olasz tudós volt Matyás király fényes udvarában, hol a tudomány is teljes kitüntetésben részesült. E tudós a király könyvtárának igazgatója, némelyek szerint Matyás törvénytelen fiának, a nagy gonddal utódul nevelt Corvin Jánosnak nevelője volt. Annyi tény, hogy a király jeles tetteiről kiadott könyvét, példányul és buzdításul, a fiatal János számára írta s előszavában neki is ajánlja. E könyv főérdeme a rövid, világos és egyszerű előadás, mit a jeles magyar fordításnak (számos jeles magyarázat kíséretében, híven sikerült visszaadni.

S mennyire neveli az előadottak becsét, ha tudjuk, hogy szerzőjük élő tanuja volt mindazon tények- és eseményeknek, melyeket elbeszél s melyekből legnépszerűbb királyunk alakját, ugyis mint királyt, ugyis mint embert, nagy, nemes, felvilágosodott és szeretetreméltó tulajdonságaival látjuk magásra kiemelkedni.

Néhány fejezetet közlünk itt e könyvből; nem kételkedvén, hogy azokat minden magyar ember érdekel és élvezettel fogja végig olvasni. Szerk.

Jeles mondás az ellenségnek adott szó-tartásról.

Mily egyenességgel bánat atyád az ellenféllel is, im egy világos példa. Háborut viselt Matyás király, György, a fortélyos cseh

király ellen, kit Pál pápa eretnokséggel vádola. És miután azon hádjáratban számos jeles és nagy tetteket cselekvék Matyás király, s Györgyöt, sok és pedig nevezetes városok bevételé által majdnem tönkre tette: végre megegyesült a két fejedelem, hogy jöjenek össze, mindkét részről csekély kísérettel; Galeot, a ki Matyás királyt kísérte, benn levén a teremben, hol csupán a király érkezett. Amint a beszélgetésnek vége volt, kiki haza ment. György király fiai, kiknek legidősbike Viktorin nevü, kísérek, atyjok parancsára Matyás királyt, s bejöttek Olmütz városába. A pápa követ erről értesülvén, esdekelve kérte Matyás királyt, hogy ezen, oly véstes és terhes háborut fejezze be diadalmasan, s mind a pápa, mind a keresztység javára, s véget vetve e szertelen költelezésnek. Erre a király kérdé a követet, miként történhetné ez, miután a cseh nemzet a hadviselés mesterségében járatos, a sereg nagy s a városok megerősítvék. „Hiszen láttad, ugymond, mily nagy bajjal ostromlók meg Olmütz és Brünn városait.“ — S felele a követ a királynak: „Kezded, ime, György király fiai, főleg Viktorin, az erélyes férfi s atyjának egyedüli reménye: fogasd el őt testvérevel együtt, s e háborunak ezzel vége lesz. Mert atyjok, megtörve fiaiak rabsága által, azonnal megadja magát. Ezt pedig megteheted az aljasság minden vádjá nélkül, miután kíséretedben, Olmützbe jöttök anélkül, hogy a visszatérés ígérete irásba téteték.“ — Ezekre így felelt Matyás király: „György király fiai bejöttek velem a városba, szavaimban bizván; mert utközben mindig nyájasan szóltam velek, különféle tárgyakról beszélgetve. Azért el nem fogatom őket soha, hanem elbocsátom tisztességesen. Mert mindegy előttem, arcz, intés, jel által vagy bár miként, baráti érzés s biztosságot reméltetni. Mert a ki irás vagy szóadás következtében ereszt el bántatlanul ellenfelét: az nem a hitszegést, hanem a pirotságot rettegi; mivel ha az írott biztosíték, habár ellenség iránt, megszegtnék, mint árulás fogna azonnal megbélyegeztetni. De ki a hitet őszinte szívvel tiszteli, jött legyen köze irás, szó, intés vagy nyájas beszéd, mindig azonagy marad. Örizedjél ezentul birodalmamban efféle rábeszélést használni; mert az ily példáktól mindig iszonyodtunk.“

Jeles mondás.

A lengyel király követei Visegrádra érkeztek. Igy hívják tudniillik, a királyi székhelyt, Budától egy schoenusnyi távolságra, a Duna partján, hasonnevü várossal. Hajdani királyok építék ugyan, de Matyás király megújta mindent, s nagyszerű palotákat vonata fel. Mert a szép épületekben mindenkinél inkább gyönyörködik, s oly tehetséggel bir az építészetben, hogy a házak díszes s kéjelmes felosztása fölött a legjáratosb művészekkel is diadalmasan versenyezne. Megérkezének, mondom, a követek, neki-készülve, mint kik Matyás király lángelméjét s a válaszólabáni készségét jól ismerék, s oly hosszú beszédet tartottak honi nyelvökön, hogy két álló órat töltöttek el. S honi nyelvökön szóltak, bár érték a latint, a jelenlevők sokasága miatt. Nem akarák királyuk megbízásait mindenkiel tudatni. Mert e roppant gyülekezetben egy maga volt Matyás király, ki a szláv nyelvet ismeré. A szláv nyelv pedig és a lengyel lényegben keveset, de kiejtésben föltte különbözik.

Elmondatván tehát e beszéd, tudakolá tőlök Matyás király, latinul akarják-e vagy lengyelül, hogy válaszoljon? A követek ezt a király tetszésére hagyták. Ekkor Matyás király sorban ismétlé, kezdettől végig, mind azt a mi mondatott, s a mit ők elszórva s ziláltan adtak elő, rendbeszedte; aztán a czafalóshoz fogott, ugy, hogy ők maguk, a követek, is elámulának. Mert olyanokat hoztak volt elő, mit a király nem is sejdíthetett. De, a többi közt azt mondák a beszéldelejen a követek: balul cselekvék Matyás király, midőn a lengyelországi püspököket a király ellen izgatá s pénzzel segítte, mert nem jó példa királytól, király ellen lázítani a főurakat, népet és alattvalókat. Megczafolván mind a többit, ezt a tárgyat utóljára hagyta Matyás király, a követek némi csodálkozására, mivel azt hitték, hogy vagy feledékenységből, vagy szándékosan mellőzte a megczafolhatatlannak látszót. Hanem a király, kissé megállapodva beszédében, elmosolyodott, így szólván a követekhez: „Vigyétek válaszul királyotoknak, miről talán azt gyaníttjátok, hogy feledékenységből mellőzém: S díszes tévedés jeles fejedelmek nyomdokait követni, miként oktatómtól tanultam s egykor olvasám; mert a tanítvány, a ki mesterét utánozza, nem kárhoztatható; az ifjabbak, szót tartoznak fogadni az időseknek s őket példányukul tartani. Ifjabb én, az idősb lengyel királyt követem e téren mesteremül, ugy, hogy mint tanítvány, a tanító ellen fordí-

tám a fegyvert. Mert a lengyel király országom leghatalmasb főpapjait nemcsak izgatta ellenem, sőt hatalmas sereggel segítte."

Ezt mondván, a követek elpirultak, igazat hallván.

Hanem emez, oly hosszú és pedig latin beszédben, egyszerű vétett, nyelvhibából, Mátyás király a nyelvtan ellen, mondván: „ordinem quam,“ a szót nőneműnek véve; de tüstént fölcserélte: „quem,“ himnembem akarom mondani. Mert Mátyás király nagykészséggel bír az előadásban, találékony elmű s ékes nyelve és erős s gyakorlat által edzett emlékezőtehetsége van. Azonban ezt inkább tudós és diszes előadásu emberekkel társalkodás, mint tanulmányozás által szerezte, tizennégy éves levén, midőn királynak választatott.

Böles eseképvás.

A magyaroknál pénteki napra böjt van rendelve. E kötelezettséggel pedig azért rovatok meg, mert egykor eltántorodtak volt a keresztyén vallástól. S az nap pedig oly szorosan megtartják a böjtöt, mint a negyven napit; mert nemcsak a hústól, de a sajt-, tej- és tojástól is tartózkodnak. Azonban Magyarország a legjobb halakkal bővölködik; mert a Száván, Dráván, s Dunán kívül, halban gazdag folyói vannak; ilyen a Tisza, nem igen széles, de mély folyó, oly gazdag halakban, hogy, miként a körüle lakók tartják, két része a folyónak a víz, a harmada pedig hal. De ez a pórnép véleménye. Azonban igaz, s gyakran látam magam, hogy azon folyóban hálót sohasem vetnek hiába, mert néhány, és pedig nagy halat mindig huz.

Ezenkívül vannak tavai, halastói s egyéb vizei, szintén a legjobb, s más országokban ismeretlen, halakkal bővölködők. — Ugyanis gyakran fordul ott elő egy nem nagy fajta hal, mert súlya három-négy fontot ritkán halad meg, husa tiszta fehér, feje nagy, pikkelytelen, farka mint az angolnáé, íze kellemes; a magyarok *menyhálnak* hívják, mi meg most *magyar angolnának* nevezük, mivel Magyarországon a miénkhez hasonló angolna nincs, s e magyar-angolna Olaszországban sehol sem tenyészik, csupán a Lári tóban*), s ott sem honos.

Mert, amint mondják, ama dicső milánói herczeg hozatta Magyarországból s vettette a Lári tóba.

Ezt pedig azért mondom el, nehogy azt higgye valaki, mintha azon napnak folytonos megböjtölése Magyarországon, igen terhes volna.

Egyéb halai közt jó és nagy faj a csuka. E hal husa pedig Magyarországon tömör és fehér, s oly hosszú, hogy többnyire megüti az emberi termetet. S valaminek husa minden hal között a legegészségesebb, úgy legízesebb része a mája. Mert a csuka mája-

görögül *επαρ*, ha nagy, miként ott, a fejedelmi étkek közé számtattatik.

A királyi asztalnál evén, feltűnt nekem, hogy Mátyás király soha nem vette ki az élébe tálalt csukamáját. Mert a közszótal becsesb étkeit az előbbkelőknek szokás fenntartani. Senki nem bátorodván hozzá nyulni, egy nem-hülye s merészsze ember kérdé a királyt, miért nem eszi azon oly szép és legjobban elkészített májat? miután a csuka máját világszerte királyi étkeknek tartják. S felele a király: „Ne higgyétek, hogy ne volna kényes, a kedvest a kelletlentől megválasztó ízlésem. Hogy pedig a csukamájához sohasem nyultam előttem: az egy szilárd határozat következzék, mit gyermekül tevők föl magamban. Két ember ugyanis, szemem láttára ment a fogadóba, s a csaplár egy jókora csukát tevé eléjük, s a hal testéhez képest nagy és igen jó májjal. Egyikök, félretéve minden illedelmet, az egészét maga elé vette, hogy megegye, míg a másik, haragra lobbant s a maga részét követelte; a vendégek elé tálalt étkek közösek szokván lenni. Ezek mocskolni kezdék egymást, s a szitkok után fegyverhez nyultak, s végre megsebezvén egymást, az egyik azonnal, a másik mihamar reá kimult. E miatt én, gyer-

mek, a csukamájától ügyel-undorodtam, látván, hogy e hal mája két ember halálának okozója lett, hogy később irtóztam tőle, eszembe jutván ama bal eset, minek indítója volt. Mert hogy kellemes ízű, arra emlékezém, mivel azon galád eset előtt gyakran ettem."

Ezt a király némi csodálkozással beszélte el, miután a gyermekekre oly benyomást tevé, hogy a már fölserdültet sem hagyta el. Mert hogy

a gyermekek fogadalmi ingatagok és változékonyak, tudja, ki a gyermekeket ismeri s Horáczt olvasá, ekként szólót a gyermekekről:

Ac iram colligit et ponit temere, et mutatur in horas*.)
(Vége következik.)

Ganz vasöntődje Budán.

Nemcsak a fővárosban, de az egész hazában és birodalomban a legnevezetesebb ipartelepek közé számítandó Ganz A. budai vasöntődje, melynek egy részletét mellékelt rajzunkban kívántuk némileg megismertetni. A kiterjedt gyári épületek még nem régiék s az egész üzlet mai híré s jelentékenységét legfőképp tulajdonosa, a néhány évtizeddel ezelőtt Sveiczből hazánkba vándorolt s azóta itt derék magyar honpolgárrá vált *Ganz A.* fáradni nem tudó buzgalmanak, s előretörekvésének köszönheti, ki egyszerű vasöntő munkákból tekintélyes és gazdag magyar iparossá küzdötte fel magát.

Első kezdete e gyárnak is kisebbszerű volt. A tulajdonos zorgalma és szakismerete azonban mindig magasabbra, nagyobb

*) Haragra gerjed s megengesztelődik ok nélkül, s minden pillanatban változik.

kély és terjeszkedés után vágyott, s bekövetkezett azon idő, midőn nem elégedett meg többé azzal, hogy gyárából csak oly készítmények kerüljenek ki, melyek általában minden jóra való vasöntődében kaphatók. Ganz valami újat, nagyobbakat akart teremteni, a minék hasznát nagyobb közönség élvezze, s a mi a mai világ technikai haladásához is méltó legyen.

Hogy e célja sikerült: ennek tanuságául felhívhatja most már az európai szárazföld vasutakat használó országainak legalább felét, s azon 50-nél több bel- és külföldi vasut-igazgatóságot, kik teljes megaláddal használják vonalaik vasuti kocsijain a Ganz által jelesen készített öntött vas-kerekeket (Schaalengussräder). 40,000 darabnál több ily kerék viszi ki évenként Ganz budai gyárának nevét a külföldre, megannyi tanui mind a hazai anyag, mind a munka és szakértőség jelességét. Ezen kerekek azáltal tűnnek ki, hogy igen sokáig (10–15 évig) eltartanak, megszerzésök kevésbe kerül s használati idejük alatt semmi külön költségeket nem okoznak.

A gyár, mely mintegy 10 évi időszak alatt fejlődött mai kiterjedt és virágzó állapotára, több száz munkást foglalkoztat és két főrészből áll. Az egyik a nagyöntőde, mely terjedelmére nézve a nevezetesebb külföldi öntődéekkel versenyez; a másik egy teljesen rendezett gépműhely. Az öntődében hetenkint több ezer mázsányi öntött vasmű készül 5 nagy olvasztó-kemenczében s 8 kisebbben.

A gépműhelyben mintegy 90 munkás dolgozik; ennek közép-pontja egy nagy terem, mely 10 ölnyi széles és 100 lábnyi hosszú,

és sajátszerűen készült tetője által felülről nyeri a minden irányba egyformán szolgáló világosságot. A látogatót leginkább ezen szabadon álló tető lepi meg, melyet semmiféle, a munkát gátoló oszlopok nem tartanak s az egésznek áttekintését nem is zavarják. Ezen műhelyben 30-nál több segéd és szerszám-gép, és 2 gőzgép van 27 lóerővel.

E gyárban a vasuti közlekedéshez szükséges s az építés körül alkalmaszható mindennemű vastárgyak a legnagyobb mérv szerint és számban készülnek, mint szintén teljes gépek is előállítatnak.

Ganz A. ezen gyártelepe, melynek művei a külföldi nagy-világ iparműkiállításokon több ízben részesültek érdemlett kitüntetésben, a hazai ipar előhaladásának világosan szóló bizonyítványa s teljes elismerésre érdemes. Ugyanezen Ganz ur az, a kiről nem régen írták a lapok, hogy a felső Dunapart azon üres telkei közül, melyek elejére a m. Akademia palotája épül, a felsőbbek egyikét megvette s arra diszes palotát építend. Méltánylandó dolog, ha vagyonos polgártársaink, pénzök egy részét úgy használják, hogy azáltal a közérdek, a főváros is nyerjen diszben és csinben.

A nürnbergi vas-szüz.

Az emberi találékonyosság semmiben sem volt termékenyebb, mint oly eszközök előállításában, melyeket embertársai kinzására hozott létre, hogy őket sokszor a legigaztalanabb vallomások tételére kényszerítse. Elborzad az ember, ha a különféle kinzó eszközök roppant számát látja.

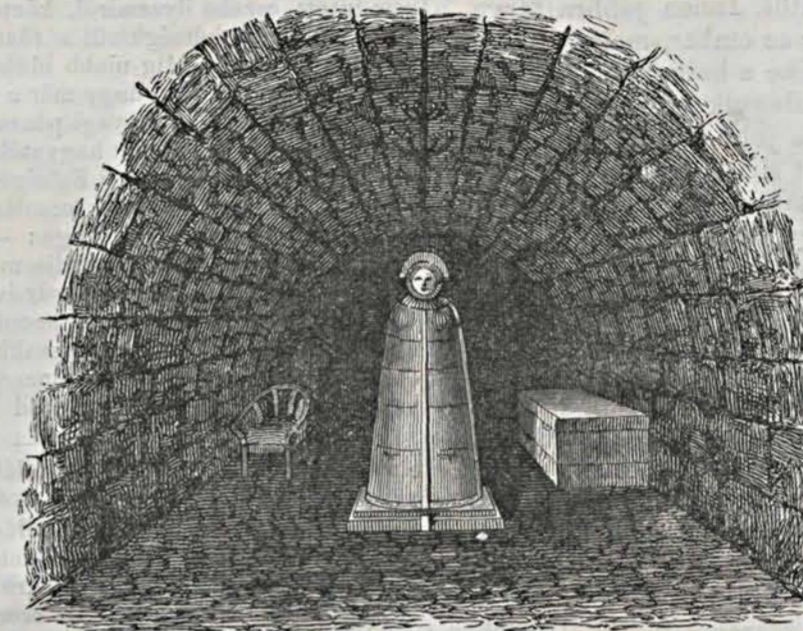
Ezeket ismerte a közönség, mert egykor a törvényes eljárás eszközeül szolgáltak, — csak az ugynevezett *vasszüz* maradt rejtve a titkos börtönök éjjelében, mert borzasztó használata alkalmával az elítélten és ennek hóhérján kívül senki sem volt jelen. Természetes tehát, hogy e titkolt tárgyról különféle gyanítások keletkeztek. A legátalánosabb vélekedés szerint a vasszüz egy nőalakú szobor volt, melyet az elítélt átölelni volt kénytelen; ez ölelésre a női szörnyeteg széttárta éles késekből alkotott karjait, összedarabolta áldozatát, s a rajta levő rugó segítségével gyorsan szétnyílván, a szétdarabolt tagok a börtön alatti mélységben levő vízbe hullottak alá, s így az áldozatnak még emléke is elenyészett. A végrehajtást egy gép végezte, melyet, a földön levő rugójára rálépve, az elítélt maga hozott mozgásba.

Nem tekintve a viznek és gépezetnek valószínűtlenségét, még mindig kétes marad, hogy a halálraítélttel a bírák miért bajlódtak annyit, holott céljokat egyszerűbb uton is elérhették. Ezenkívül a kinzás és gyilkolásnak e neme egy törvénykönyvben sem fordul elő, — még a többi kinzó eszköz a büntető-eljárásokban mind említve van. — E rettenetes eszközök közül, némelyik mégis ismeretlen maradt, s többek közt a *vasszüz* csak nagy elővigyázattal, a legmélyebb titok leplevel bevonva használták.

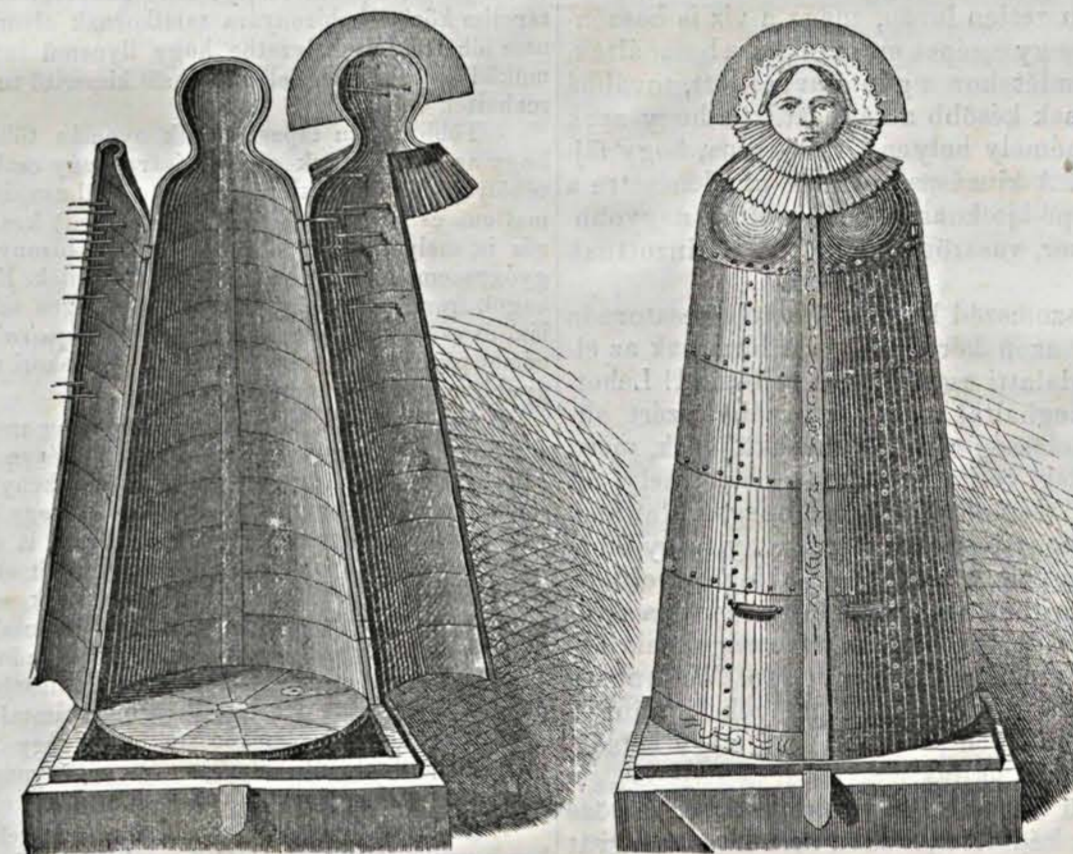
Németország régi ségbuvárai közül senki sem vette e tárgyat figyelembe; míg ellenben az angol Tearsall, a középkor műveltség-történetéhez ezen annyira fontos adat kikutatására, egész Németországot beutazta. Először is a Rajna melletti helyeket vizsgálta meg, mint ahol a vasszüznek, szerinte egykor állnia kellett. Mainzot és Königstein várát emlegették. Tearsall ezeket fölkereste, de hasztalan. A múlt század végén egy jogtanár Nürnberg történetéhez adatokat írván össze,

többek közt a vasszüz leírását is hozza. Tearsall e helyet is meglátogatta, de semmit sem talált. Látta a helyet, a mélységet, mely fölött a vasszüz állott, de róla az alak nyomtalanul eltűnt.

A vigasztalhatatlan angol, kinek számára a vasszüz szintén csak kinzó eszközeül szolgált, pihenni inkább, mint vizsgálódni, Bécsbe utazott, s a sokat keresett tárgynak itt végre mégis nyomára akad. Hallotta ugyanis, hogy báró Dietrichnek *Feistritz* várában a fegyvertárban e nemből egy teljes példány látható. Oda

A nürnbergi börtön.

A nürnbergi vas-szüz.

*) Most Como.

sietve, az ott talált vas-szűzben a nürnbergi ismert. Tulajdonosa egy oly egyéntől vette meg, ki azt, Nürnbergnek a francziák általi megszállásakor, onnan hozta magával.

Ujabb időben Nürnbergben, a régi helyére, a vasszűznek egy példányt újra fölállították, melyről azonban nem tudni, hogy ugyanaz-e, mely egykor Dietrich báró birtokában volt; annyi bizonyos, hogy e példányt Ausztriában vásárolták. A város egyik újonnan épített kapujánál, vasrácokkal erősen elzárt pince-szerű boltozat halad le a mélységbe. A vezető jó előre gyertyát gyújtva harmincz kölépcsőn vezet le a látogatót. Innen jobbra térve, a bástyák alatt egy keskeny folyósóba ér az ember, mely különböző szobákra van osztva, melynek mindegyike a boltozatban levő kerek lyukakon nyeri gyér világítását, s mindegyik egy-egy különböző kizsákosítással van ellátva. Ennek épen a jobb-szögletén egy másik keskeny folyósó kanyarul. A belépőt itt siri borzalom lepi meg. E borzasztó tömlőcsebe a nap fényéből csak egy halvány sugár sem hatolhat be. A folyósón balra térve négy vasajtó nyomai s egy tágasabb tér, hihetőleg őrhely, látható. Ismét jobbra fordulva, a látogatott egy sötét barlangban leli magát, melynek falai a leszivárgó romlott víztől csillognak. Itt a vezetőnőnek gyertyája egy borzasztó tárgyra vet világot, s ez a vas-szűz.

A retentó gép épen azon a helyen áll, hol egykor rémületes kötelességet végezte. Hét láb magas, s a 16-ik századból nürnbergi pórnök alakját viseli, köpenyben, fején főkötővel, mint ide mellékelt képtünk is mutatja. Vastag vaslemezzel bevonva, erős vasdorongokból összeállítva, a nedves légtől csepegtve, s rozsdával borítva, oly borzalomkeltő benyomást tesz, mint azon indiai bálványok, melyeknek embereket szoktak áldozni. Elöl két ajtaja van, melyek rugókkal vannak hátulsó részével összekötve. Belől törökkel s kiálló hegyes szegekkel van telve. Alsó része gépezeten áll, hol szintén egy ajtó nyílik meg, mely alatt, a négy-szögű mélységben a letartott gyertya világánál víz vehető ki.

Első pillantásra úgyetszik, mintha e gépet csupán gyilkolásra használták volna. De ha az ember szorosabban vizsgálja, ebben kétkedni is lehet. Mert nem tekintve azt, hogy a halálra ítéltre ennyi munkát aligha fordítottak volna; már maga azon körülmény, hogy az áldozat a kiálló vasszűzgekben fönnaadt, s testének a mélységbe hullása lehetetlen levén, maga a víz is hasznátalan lett volna: gyaníttatja, hogy e gépet más munkára használták. Állítják, hogy az áldozat bennlétekor a gép csavarodott, továbbá hogy a benne levő szegeket csak később alkalmazták, s hogy azok eredetileg kisebbek, s csak némely helyen lettek volna, hogy fájdalommal s ne halált okozzanak. A kizsákosítást e neme mindenestre a legborzasztóbb volt, s a csapó-ajtóknak a rugók általi nagyobb-nagyobb nyomása nem egyszer, vasszűzek nélkül is, a kizsákosítást okozhatta.

A gép alatt levő vizet a szomszéd kertből hihetőleg csatornán vezették oda. Itt ismét előáll azon kérdés, hogy a bírának az elítéltet miért kellett volna földalatti csatornába rejteni el? Lehetőség, hogy a kizsákosítás alatt meghaltakat e csatornába azért sülyesztették, hogy ezáltal a felelősség terhétől meneküljenek, mert, a kizsákosításra vonatkozólag volt egy paragrafus, mely azt rendelé, hogy a vállaltottnak testben és életében megsérülni nem szabad. Ezekből ugylátszik, hogy a vasszűz nem annyira gyilkoló mint inkább csak kizsákosító volt, s hogy csak a legnagyobb titokban használták. A Nürnbergben talált példány egyike a tiz századokból a jelen korra maradt legnagyobb ritkaságoknak. Mikor találták föl e rettenetes eszközt, bizonytalan. Wittenberg városának már 1509-ben két vasszűze volt, melyeket, mint a számadásokból kitünik, minden évben javítani kellett, s így kétség-telen, hogy már sokkal előbb használták.

A bűnösnek regényszerű átételese hihetőleg csak azok közé tartozik, mikkel a fölsőségesség képzelem, a soha nem látott tárgyat fölékítette. Ugylátszik, hogy a vasszűz karjaiba csak a nagy vádakkal sújtott bűnösök jutottak, s az ezáltal kicsikart vallomások mindig fontosak lehettek. Ezt mutatja a gondos elővigyázat, a gép fölállítási helyének választása körül. A vasszűz közelében ülő bírák elé a bástyákban levő titkos folyósókon vezették a vádlottat, kinek sorsa volt, többé soha vissza nem térni. A középkor igazság-szolgáltatásáról különösen borzasztó képet ad e nürnbergi, földalatti börtön, melynek falai közt annyi szerencsétlen titkos áldozatnak végjaja halt el.

A tébolydák a jelen korban és ezek működése.

Mielőtt tulajdonképi feladatomból tárgyalásom megkezdődne, érdekesnek találom a budai Lipót-mezőn épülőfélben maradt országos tébolyda — mint közérdekű intézet mibenlétét röviden köztudomásra juttatni.

Számos év merült el már a mulandóság tengerébe azóta, midőn édes hazánkban egy országos tébolyda létesítésének eszméje az illető magas körökben először megvillant; — ezen intézet szükségességét már akkor nem csak szakértők, de laikusok (nem orvosok) is jóformán már belátták; ezen eszme azonban csakhamar feledésnek indult annyira, hogy többé senkinek sem jutott eszébe ilyesméről, köztárgyalások alkalmával említést tenni — mely hallgatást kétségkívül a főnnebbi évek viharos szaka még inkább siri csenddél varázsolta. Mig ujabb időben ezen eszme ismét előtérbe lépett, oly határozott irányt vón, hogy már e célra nemcsak az ábrándos eszmék tömege, de a szükséges anyagi pénzalap is meg lón szereve, részint egyesek kegyes adománya, részint hagyatékok útján. Az így begyűlt tőkét tetemesen növelte O. cs. kir. Apostoli Felségének a pár évvel ezelőtt e célra kegyelmesen engedélyezett nagysorsolásból összegyűlt, és mintegy 300 ezeret meghaladó jelentékeny összege; — szóval a szükségelt pénzalap, mely az egy milliót tetemesen meghaladja, megvan — de intézetünk mindekkoráig még nincs! — Igaz ugyan, hogy egy pár évvel ezelőtt ezen intézet terjedelmes alapjának építése megkezdett, — azonban a további építés bizonyos kellemlen okoknál fogva ujabb félbe szakítva, és most a 200 ezren felül került alap-építmeny elhagyatva, az idő roncsoló vasfogainak jutott martalékul! (A tervezett épület rajzát s leírását lásd V. U. 1861. évi folyamán.)

A tények ezen állásánál — nem levén nyilvános intézetünk, hol az elmekóros men- s gyógyhelyet találva, emberi méltóságához mért helyzetben egyszerűen gyógyítassák is — és a nagyközönség ezeknek valódi üdvös voltáról nem nyervén alapos felvilágosítást: ne csodálkozzunk, ha oly télszeg, sőt mondhatni, botránys eszméket táplál, melyeket inkább penészes börtönökről — mint gyógyintézetekről képzetünkben előidézni szoktunk. Ezen télszeg eszmékhez azután azon szomorú következményei vannak, hogy még az előkelőbb osztályok nagyobb része is adandó esetben beteg család tagját, a helyett, hogy gyógyintézetbe vinné, a nagy világ szemé elől el rejtse, — zughelyiségben gyógyítatlanul örökre veszni hagyja.

Az előrebocsátottak alapján azért, a szerencsétlen elmekórosok jobb-léte érdekében a nagyközönségnek némi szolgálatot vélek tehetni azért, ha egy korszerű, a tudomány jelen állásának egy, mint az emberbaráti kegyelmeinek teljesen megfelelő elme-gyógyintézet anyagi szervezetének és szellemi mibenlétének alapvázlatát közlöm; — részint mult évi külföldi utazásomban a híresebb tébolydákna észleleteim — részint hatódfélvi, e téren tett saját tapasztalataim nyomán; annyival is inkább, mivel vidéki t. ugylátszólag is bizonyára találkoznak olyanok, kik körülményei miatt nem jöhettek oly helyzetbe, hogy ilyenmü intézetek valódi szerkezetét és működését irányát észlelve, ezekről kimerítő tudomás és kellő ismeretet szerezhettek volna.

Több oldalú tapasztalatok nyomán többé kétséget sem szenved az, hogy az elmebetegek gyógyítására, vagy csak javítására is, jól szervezett tébolyda nélkülözhetlen; mert egyedül csupán itt történhetik ezeknek somaticus és psychicus (testi és lélektani) kezelése, valamint azon elkülön-zés is, mely minden elmekór alaknál bizonyos időben, és bizonyos ideig, gyógyszermentes állapotban nélkülözhetlen főkellék. Ezen elkülön-zést a leghíresebb angol, francia és belga orvosok, mint igen szükséges gyógyhatányt ajánlják, és ezen, ama híres elme-gyógyász Esquirol által fölállított elv, a jelesebb német pszichiátrák (elme-gyógyász) ujabbkori tapasztalatai nyomán még nagyobb megerősödést nyer.

Az elkülön-zés, mi által az elmebeteg megszokott helyzete, és környezetéből kiragadtatva, egy új, és nem önkénye által kiszabott törvényeknek hódolni idegen környezet ösztönzésére kénytelenítettik — oly hathatósan rázkódtatja meg egész valóját, hogy mintegy küzelembe esve önnön magával, szokatlan helyzete fölött akaratlanul is gondolkozni ösztönöztetik, és jelen helyzete alapokál saját félszégességét előbb-utóbb belátni kénytelen. — Midőn ezen elkülön-zési elvet elfogadták, azzal együtt a tébolydák szükségességét is nyíltan kimondották; mert csak itt történhetik azon üdvös fegyelmi eljárás, mely az elmekórost ábrándos képzelmenyei által ösztön-zött racionális és veszélyt hozható kitérőseiben kiméltetl gátlólni képes; — mert csak itt létezik azon számtalan változatosság, társadalmi együttléttel, mely az elmekórosra úgy gyógy-, mint kedély-ébersztő szempontból mulhatlanul szükséges, és melyet még a legkényelmesebb magán-hely sem pótolhat semmi áron.

Az intézeti helyiség azonkívül, hogy kellemes tájon, osendes magányban a nagy világ zajától elszigetelten áll, és elegendő térs háló, nappali és munka-, valamint mulató-és társalgó-termeket tartalmaz, — szükséges még, hogy imaházal és jól felszerelt fürdő-helyiséggel is birjon. Alakjára nézve legcélszerűbb az egyemeletes, mely a betegek számához mért helyiségek térs volta miatt, ezeknek minél előbbi gyógyulhatására oly kedvező befolyással bíró lakváltoztatást is minden nagyobb akadály nélkül könnyen megengedi és lehetőssé teszi.

Az elmekórosok között a dühöngőkre többnyire a legnagyobb figyelem fordítatik, — különösen azért, mivel a gyógyulhatási arány ezeknél a legkedvezőbb szokott lenni; ugyanazért ezek számára egy külön osztály kívánatos, melynek nem zug-és szellőtlen kamraszerű alakja van, de barát-ságos oldalvilágítással ellátott és berendezése miatt semmi borzadást

elő nem idézhető közönséges lakszobát képez, a hol, mig a dühöngési roham tart, elegendő korlátozás alkalmazhatni.

A dühöngő korlátozása a már közönségesen ismert kényszerkötös (Zwangsjacke) feladása, vagy szükségességét az úgyhoz csatlak kar-és lábcsizmák segítségével történik, azonban a legnagyobb kímélet mellett. Ezen kényszerített helyzetnek alkalmazása büntetés gyanánt soha, vagy csak igen ritka esetben veendő igénybe, hanem mint hathatós gyógyhatány, kiméletes komolysággal, és nem boszus kifakadások mellett, hanem inkább biztató és megnyugtató szavak kíséretében, oly hosszú ideig alkalmazandó, mig a betegnek dühöngő kitérési rohamai színvén, vagy fokozatában alább hagyván, kényszerített helyzetét és a körülmény szerint egészen vagy részben megszüntethetjük. — Az imént fölemlített kényszereszközökön kívül minden más, hajdan divatozott és csak káros hatású durvább eszköz, mint nem korszerű, tökélyesen számüzendő.

Azonban a legdiszesebb intézet és okszerű berendezése, valamint a betegeknek minden tekintetbeni biztonságba helyezése és ezek körüli észszerű bánásmód nem elégséges arra, hogy ez minden tekintetben a gyógy intézet nevét is megérdemlje; ha nem bir környezetében elegendő térséggel, ahol a betegek üde levegőn, kellő testmozgás és testgyakorlati multságok s a lelket annyira emelő és üdítő mezei foglalkozás változatosságait kellő mértékben nem élvezhetik. A mezei és kerti munkálódások a legkíméletlyesebb elme-gyógyászok által mint hathatós és nélkülözhetlen gyógyhatányok ismertettek el, ugyanazért a jelesb intézeteknél, mint Halle, Szic-burg, Plenau stb. nemcsak nem hiányoznak, de terjedelmes és változatos voltak miatt egész éven át foglalkozási anyagot nyújtva, mintegy gyógyterület szolgálnak. Hogy azonban ezen munkálódás üdvös eredményt nyújtson, szükséges pontosan meghatározni, hogy mely neme az elmebetegségnek, és minő egyéniségek, minő test — és véralakotlat nyerhetnek ezen foglalkozásból üdvös gyógyeredményt, nehogy vizgyázatlanul avatlan személyek által alkalmazva teherré, és így a kedélyt lehangelóvá, sőt a testi erők gyöngítőjévé válják.

Gondoskodva levén ekkép a testről, nem szabad elhanyagolnunk a szellemet, — a lelket sem, hanem földerítő olvasmányok, lelket-edző föladatai kidolgozása, megfejtése, és egyes tanoknak, mint különösen a természet-tanok rendes magyarázata által ezt nemesíteni kötelességünk; ugyanazért sem türelmes házi tanítóknak, sem az erkölcsiség és vallásosság fönntartására felügyelő lelki atyának jólrendezett intézetnél hiányozni nem szabad. — Hogy a czélszerűen vezetett nevelés mennyire képes még született butát is tunyaságából kiragadni, és haszonvehető taggá varázsolni, fényesen bebizonyították a híres párisi tébolydák Salpêtriere és Bicêtra-ben működött Flaret, Voisin és Leuret tudorok.

Hogy a felhirdett hatányok mind testi, mind szellemi szempontból valóságos gyógyszernek lehessenek, szükséges, hogy ezeket oly egyén rendelkezés alá alkalmazzuk, ki elég hosszú során szerzett gyakorlatából, emberismerettel gazdagon felruházva, tisztá és alapos nézeteket merített, ki amellelt, hogy az orvostudomány minden ágát kellőleg ismerve, még oly sokoldalú műveltségi fokkal is bir, hogy mindezen hatányokat az egyéniség pontos megválasztása mellett ügyesen kimérni, elrendezni és így még élvezetes gyógyhatányokká is varázsolni képes. Mulhatlanul szükséges ugyanazért, hogy egy ily intézet feje és vezetője orvostudat, és minden az intézetbe tartozó személyzet felett teljhatalmu legyen, ki egyszerűen az intézetben lakván, minden itt történeteket tapintattalosan elintézni és vezetni képes.

Ha az imént elősoroltak összege kellő mértékben jelen van is; sem a kényelmes helyiség, sem tudós orvos nem hiányzik, azonban a betegek körüli felügyelettel nem rendelés és jóindulatu szolgaszemélyzet teszi, az intézet hiányos és mondhatni hűdött állapotban van, — mert valóban a leg-ügyesebb orvosnak is minden fáradsálmal megbiusulnak, ha pontos és lelkiismeretes, jóindulatu-ápoló személyzet által istapolva nincsenek. — Azt gondolná valaki, talán elmebetegnek ápolására erős, durva személyzet szükséges; korántsem; sőt az ilyenek jól szervezett intézetnél nem is alkalmazhatnák. Az elmekórosok ápolása sajátosság: nagy türelmet, emberszeretetet és sok önmegtáradást igényel, melyet nem műveletlen, durva, de többnyire a szerencsétlen körülmények által lehangeló, s mintegy a világtól elvonulni vágyó középosztálybeliek, mint mesteremberek stb., képesek leginkább teljesíteni, kik egyszerűen a betegkel mintegy baráti lábon állva, ezeket apró foglalkozásaikkal támogatván, a szükséges bizalmasságot beléjük csepegtetik. Legalkalmasabbak azonban a jóindulatu és fegyelmhez szokott, kiszolgált katonai altisztek, kik ha házassági viszonyban élvén, gyermeknélküliek, annál haszonvehetőbbek.

Értekezvén az elme-gyógyintézetek anyagi czélszerű szervezése és személyzetéről, szükségesnek találom egyszerűen az ott követni szokott általános gyógyalapelveiről röviden említést tenni.

Az elme-gyógyászat, mely még csak pár évtizeddel ezelőtt is a pusztá empiria bonyolult tömkelegében tévelygett, az ujabbkori buvárlatok, különösen a görösői körbontoztat és vegytan segélye által mindinkább határozottabb alapra fektetett észszerü irányt vesz.

Az elmekór gyógykezelésénél, anyagi vagy erkölcsi ok idézte legyen bár elő, irányadóul mindenkor az anyagi és szellemi tünetek összességét vesszük tekintetbe, és ezeknek kellő értékesítése tekintetéből a körülözményekben annyira előhatolni törekszünk, a mennyire ezt figyelő értekeink felfogása engedi.

A fölaltalt okot elhárítva, a lélek és test közötti megzavart öszhangzottságot kiegyenliteni minden hatalmunkban álló okszerű kezelés által tö-

rekszünk. Ugyanazért a hagyományok (traditio) utján tudomásunkra esett empiria (tapasztalat) foszlékony fonalát eldobva, gyógyeljárásunkat alkalmi esetben az egyéni és véralakotlat mozzanatok tekintetbevétele mellett, a kóros változások tüneteinek lényegéhez mért javalatra alapítjuk. Az előre bocsátottakból tehát nyilván kiderül, hogy az elme-gyógyásznak épen úgy mint más észszerü orvosnak nincsenek különös specifikumai (saját szer) hanem gyógy-eljárásának sikerét a sokoldalú ismeretek mellett, a helyesen fölfogott és megítélt körtünetek természetéhez mért javalatok után igénybevett gyógy-módtól várhatja.

Az elme-gyógyásznak gyógyeljárásában, ha sikeres eredményre jutni komolyan törekszük, nem szabad egyoldalúságra esni, az eddig ismert gyógy-módot iránt teljesen érzéketlennek lenni; hanem úgy a hasonszervi (homeopathia), mint vizgyóymód lehetőségei előnyeit méltányolva, ezeknek igény-bevétele a körülmények szerint tenni köteles. Ezzel nem azt akarom mondan, mintha az elme-gyógyásznak egyszerűen tökélyes homoeo — és hidropathának (vizgyógyász) is kellene lenni, de legalább ezen tanok lényegét ismerve az üdvös elveket belőlök elsajátítani, és adandó esetben alkalmazni is észszerünek tartom.

Tudjuk a mindennapi tapasztalatból, hogy némely kórosok, mint szintén az elmekórak némely alakjai, egy bizonyos gyógyomódnak inkább, mint a másoknak engednek. Így p. o. az elmekór heveny alakjai a czélszerűen választott ellenszervi (aleopathia) gyógyomó szabályai szerint történi eljárásnak többnyire engedni szokott; mi czélszerűbb tehát, mint oly esetekben ezen gyógyomó mellett maradni?

Azonban vannak oly idült és különös nagy foku ideg-izgatottsággal párosult elmebajok, melyek inkább a hasonszervenészetnek, és különösen ezen gyógyomód fötényezőjének — a szigoruan fölállított ét-és életrendi rendszabályok üdvös hatásának engednek, — melyhez egyszerűen az ugynevezett várakozó (methodus expectativa) gyógyomód is sorolandó. Különösen alkalmaznának ezen gyógyomóra a nyavalyatöréssel párosult ist-mebajok.

Igen nagy része az elmekórosoknak a bőr rendellenes működéséből, és ennek káros változásaiból, mint a szokványos izzadás és kitégek visszaverődéséből származik; ilyenkor az alap-ok itt keresendő, és ezen nagy terjedelmü, az emberi egyéb szervezetre oly nagy befolyást gyakorló szerven rendszer működésének helyreállításával egyszerűen a gyógyulás is be szokott következni. Ezen szervre, mint a tapasztalatból tudjuk, a czélszerűen alkalmazott vizgyógy-eljárás a legkedvezőbb eredményre juttat. A vizgyóymód ezenkívül sikeresen bizonyult az elmekórosok mindazon neménél, hol bizonyos szerv működési pangás, — nyakosság és hűdésrei hajlam van jelen, — ezenkívül rászokórok (hypochondri), az indiotizmushoz (hülyeség) közel álló buták, nemkülönben öngyilkolásra hajlamos bíró elmekórosok ezen gyógyomódtól igen kedvező eredményt nyerhetnek, természetesen hozzáértve a czélszerűen megválasztott anyagi és szellemi gyógyhatányok istapóllását.

Hogy tehát valamely elme-gyógyintézet e nevének valódiilag megfelelően, szükséges, hogy a felhirdett mind anyagi mind szellemi kellekekke hiány nélkül birjon.

Ohajzott valóban, hogy mind ezekről ne csupán a külföldi intézetekből szerzett adatok nyomán, hanem saját édes hazánkban minél előbb létesített ilyenmü államintézetnél nyerhetnének meggyőződést és tapasztalatot. — Dr. Bolyó Károly, tébolydai orvos Budán.

Mohamed.

(Rövid szemely- és jellemrajz)

Az ujabb európai nyelvbuvárok közül dr. Sprengel, ki a „Wakadi“ s „Tabari“ címü két legrégebb török krónikát legelső használtá föl, ezen eddig teljesen ismeretlen források után következő rajzát adja az arab prófétának.

Mohamed középi testalkatu, széles mellü volt, izmos de nem kövér. Fejének aránytalanul nagyobb része hosszú hajfirtökkel volt benöve, mely egészen válláig ért. Tojásdad arca barna, de egy arabnál elég fehér, anélkül, hogy azért akár halvány, akár sötét lett volna. Homloka széles s a két tömött erősmetozetü szemöld közt levő ér láthatólag vert, ha indulatba hozták. A hosszú pillák alatt sötét szempár fényelt. Nagy, kissé horgas orra alatt rendes szája szép, elől kissé ritkás fogakat tüntetett elő. Szakalla egész mellét eltödté. Fejét lehajtva hordozá, háta kevésbé meggörbödött, s ha hátra akart tekinteni, egészen megfordult. Arcának szelid vonásai minden tekintetben vonzó, megnyerők, de szemébe senkinek sem szeretett nézni s ha valaki előtte állt, kerülte tekintetét. Hátán gömbölyü galamb-tojás nagyságu hús-kindós volt, szörrel benöve s köröskörül fekete pontocskákkal behintve. Izgalmas életének végnapjaiban ezt úgy nézték mint a prófétai küldetésé pecsétét s azon hiszben voltak, ha azon vizből isznak, melyben fürdött, szenvedéseik közt vigaszt találják. . . . Nagy gondot fordított magára s különösen fogait egy darab fával szorgalmasosan szokta megtisztítani, s magát ezen szokást is úgy tekintették, mint a mi szintén küldetésére utal. Gyakran fürdött, napjában többször mosdott s haját nagyon bekente olajjal. Néha haját s szakállát vörösrre festé, nagyatyját utánzandó, ki e szokást Yemenből hozta honfiai közé. Eleinte haját a zsidók s keresztények szokása szerint hordta, „mert“ mint mondá „minden körülmény közt örömet követem példájukat, s még eddig nem parancsolta Isten, hogy

lást tegyek: de már később honfitársai módjára választá el s bár még halálakor sem igen volt ősz haja, hogy azonban mégis a netalán mutatkozó szálatkat eltávolítsa s évei haladtával folyvást szaporított fiatal kaczer hőlgyeinek tetszését megnyerje, bizonyos festékszert s olajat használt.

Rendes ruházata két gyapotszövetből készült felsőgüing zsebekkel s nyitott ujjakkal, de ezt néha feleslerelte egy darab szövettel, mely a derékhoz szorítva sűrű redőkben folyt alá, s egy négy szögletű sálforma, mely a bal vállra terítve, köpenyalakulag a test felső részét fedte, de úgy, hogy azért jobb keze szabadon mozoghatott. Fején nyakszirten alól eső turbánt viselt, lábain szíjjal megerősített papucsot hordott; családja körében azonban egyszerű, a homlok körül tekert fejkendőt használt.

De még különösebb rajzolatot igényel szellemi élete.

Mohamed buskomor-melancholicus s igen nagy mérvben ideges véralakú volt, komor, elmélyedő s nyugtalan; ritkán beszélt s akkor is csak szükségből. Tekintete mindig a földre volt szegezve s csak ritkán tekintette fölfelé. Azon szellemi fölhevülés, melybe a Korán (a mohamedánok szent könyve) költőileg emelkedő szakaszainak kidolgozása került, oly hatalmas volt, hogy mint maga erősíté, ezalatt hajszálait szürkülai látta, ajkai rángatóztak s kezei vonaglottak.

A kellemetlen szag iránt oly érzékeny volt, hogy azoknak, kik vörösvagy fokhagymát ettek, megtiltá a feléje közelítést. Ha görösökben szenvedő nőt látott, zokogott, vagy mint Ayeschah mondja, ordított mint egy teve, mit barátai többször, mint az emberi nemet lealacsonyító tulajdonságát szeméremre is vetének. A Bedr melletti csata folyama alatt szenvedélyrohamai állítólag egész a grülségig fokozódtak. Szellemi tehetségei igen aránytalanul voltak kiképezve, nem lévén képes napi teendőit teljesíteni, mintán már Istenről küldetését is nyilvánítá, a gyakorlati közönséges élet kérdéseimel barátai vezetése alatt állott. De fel volt ruházva hatalmas képzelőerővel, a gondolatok nagyszerű emelkedettségével, finom fogékonysággal s benső odaengedélssel a magasztos iránt. Bár nem szerette, ha költőnek nevezték, még is az volt; őszhangzó irmodor és magasztos lyrai eszmemenet képezik a Korán fölönyleit. Lelke különös előszerttel csüngött a legfőnségesebb képeknek; fölismerte Isten újját a nap keltében, a növekvő fűszálban s azt termékenyítő esőben; Isten szavát hallá a mennydörgésben, a patak lassu morajában s a madarak dalában; a vad pusztaságban s régi városok romjaiban az isteni harag nyomaira talált: Phantáziája megnépesíté a pusztákat Isten dicsőségére s az emberek hasznára teremtett szellemekkel. Egyébiránt istenségről fogalmi nem oly tiszták, mint közönségesen állítani szokták; Mohamed istene nem valami elvont philosophia eredménye, a legnagyobb mérvben azon tulajdonok összege, melyekre az ember törekszik. A huszonkilencz isteni tulajdon eléggé mutatja, mily anyagilag gondolkozott Isten természetéről. A proféta nem volt ment a babona jármától sem, hitt a szellemekben, előjelek s varázslatokban s osztozott még sok egyéb babonás sajtóságokban. Egyébiránt nézetei az előjelekre nézve általában eléggé észszerűek, mert csak a jót engedte meg. Mohamed tevékenysége s ihlettsége a legelénkebb csodálkozást s bámulatot ébreszté fel; jóllehet kortársai erősítik, hogy őt minden fontosabb körülmények közt neje, Kadysa, kitartó erélyével támogatta.

Mindkét rajzolat, Mohamed szellemi erejét s physikai alkotását tekintve eredeti adatokból van véve, melyek nézetünk szerint, azokra nézve sem egészen érdektelenek, kik nem tartoznak az ő hívei közé. X. X.

Vegyes Jegyzetek.

Közli Dr. Bardocz Lajos.

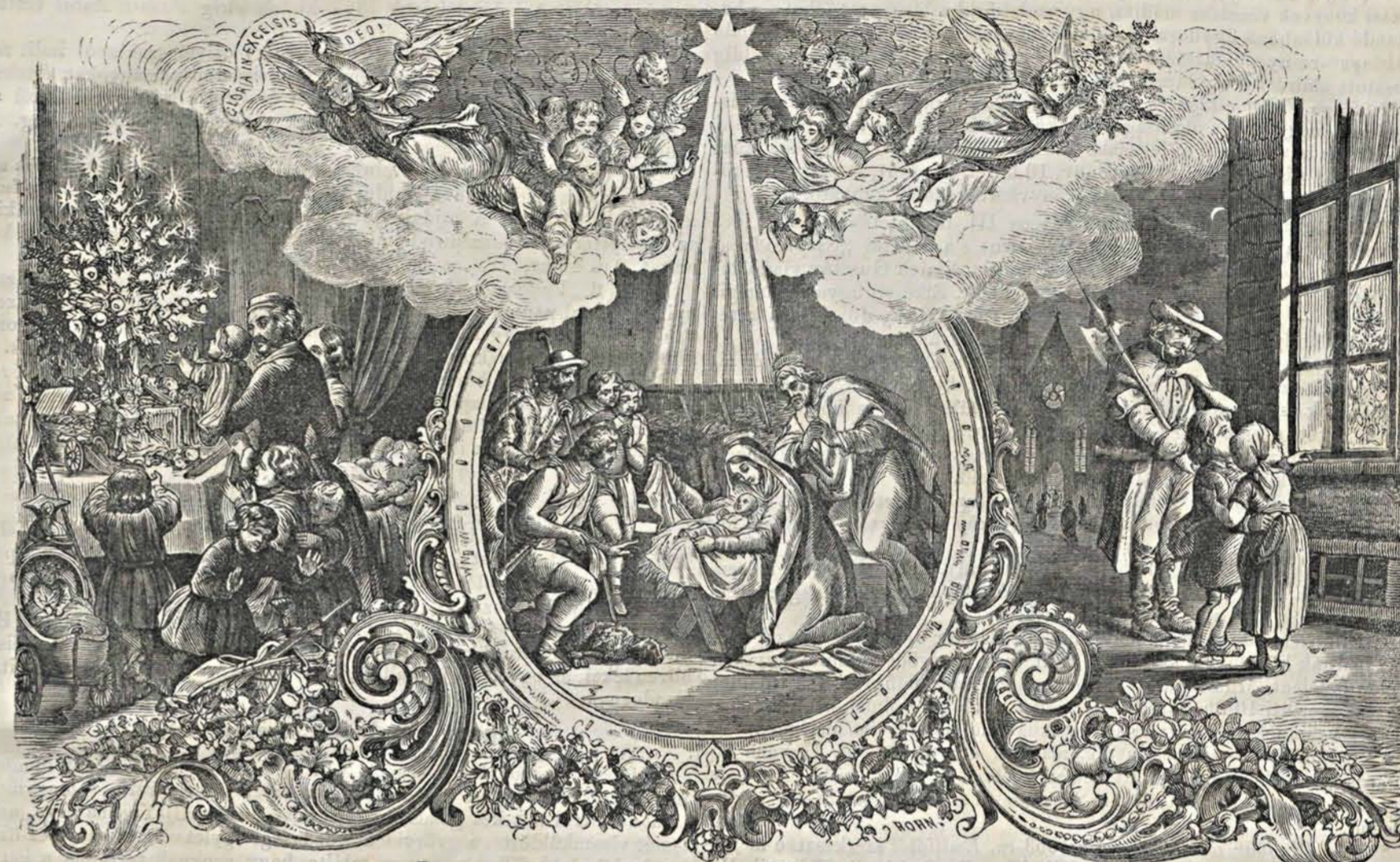
Pókselyem-tenyésztés. Mondják, hogy Réaumur volt az első, ki azon gondolatra jött, hogy azon szálaból, melyekből a pók hálóját szövö, selymet készítsen. Minthogy a pókok között többen vannak, melyek tojásaikat gubókba göngyölik be, melyek a selyembogár gubóhoz hasonlítanak, Réaumur több ilyen pókgubót vagy tojás-zsákokat összegyűjtött. Midőn nagy fáradsággal 13 uncia (egy uncia két gyógytári lat) pókgubót összekeresett, azt a tisztálanságtól megmosta, azután oly vízben, melyben szappan, salétrom, és arabmészga olvasztatott fel, méréskelt tüznél egy darab ideig főzte. Főzés után a gubókat a folyadékból kiszedte, tisztá meleg vízzel kimosta, megszáritotta, ujjai közt megpuhította, és mint a közönséges selyembogár, lemotálta. Ily módon a pókgubókból igen szép hamuszínű selymet nyert, melyet könnyen meg lehetett fonn, és melynek szála a valódi selyem szálaival sokkal erősebbek voltak. A 13 uncia gubó egy uncia selymet szolgáltatott, melyből egy pár harisnyára három uncia szükséges lett. — E kísérletből tehát kétségtelen, hogy a pók által készített szálaból selymet ép úgy lehet nyerni, mint a selyembogarak fonalából. Azonban a felfedezés a gyakorlati életben még sem használható: minthogy a nyers anyag előállítására a selyem-tenyésztés ezen ágához rendkívüli nehézségekkel jár. A pókok ugyanis természetes állapotukban gubókat annyira el szokták rejteni, hogy azok feltalálása igen nehéz; sőt azokat gyakran össze is szagatják, és maguk körül szétszórják. Azt is megkísérették már, hogy a pókokat, mint a selyembogarakat, mesterségesen tenyészék: de ezen állatok ellenséges és vad természete miatt az ilyen mű kísérletek is meghiusultak. Réaumur nagy fáradsággal 5000 gubókészítő pókot gyűjtött össze, számukra 100 szekrényt készített, minden szekrénybe 50 pókot helyezett el s azokat bogarakkal s egyéb kedvelt eledellel a leg gondosabban

ápolta. Azonban ez mind nem használt semmit, mert vad természetüket a gondos ápolás mellett sem hagyták el, hanem a nagyobbak a kisebbeket megölték és felemésztették. E vad falánkságot annyira folytatták, hogy az egyes szakaszokban az 50 pókból alig maradt kettő három. — A pók-selyem tenyésztését tárgyozó kísérleteket Rolt folytatta tovább, ki nem igen rég, érdemmel tüntetett ki a művészetet előmozdító londoni társulat által azon érdeméért, hogy a pókselyem nyeresére vonatkozólag szép eredményt mutatott elő. Ő a selyemszálat nem a gubókról fejtette le, hanem közvetlenül a pókból (az ugynevezett fonócsóból) huzta ki, és gőzgép segélyével motolálta fel azokat. Azon selymet, melyet Rolt ur ily módon nyert, és a nevezett társaságnak bemutatott, 24 pók szolgáltatta. A selyem szine fényfénnyel bíró fehér volt és hosszúsága 18,000 lábat tett. Kár, hogy Rolt ezen selyem megfonása és erősségének kitűdása tekintetében kísérletekbe nem bocsátkozott. — A keresztespók szála a selyembogárénál sokkal finomabb, úgy, hogy belőle öt szál együtt véve képez oly vastagságot, mint a selyembogár fonala egyszerűen véve. Ha már most feltesszük, hogy a pókfonál sulya a vastagsággal arányban áll, és ha egy pók évenként kétszer szolgáltat 750 láb hosszúságú fonalat: következnek, hogy nem kevesebb, mint 6 1/2 pók kívánatnak arra, hogy évenként annyi selymet szolgáltatson, mennyit egy selyembogár szolgáltat. S minthogy általában véve, 3500 selyembogárra lehet egy font selymet számítani: e mennyiség előállítására nem kevesebb; mint 22,000 pók volna szükséges. Ehez járul még azon nehézség, hogy a pókokat nem lehetne oly könnyen eltartani, mint a selyembogarakat, és ha azok egymással érintkezésbe jönnek, oly csata keletkezik közöttök, mely rendszeren a gyengébbik halálával végződik. Ezekből tehát következik, hogy ha valaki a pókselyemtenyésztést eredményre kíváná üzni, minden egyes pókot elkülönítve kellene tartania, mi néhány száz pókra nézve kivihető ugyan, de milliomok tenyészésénél, ha a költségesség tekintetbe nem vétetnek is, majdnem a lehetlenséggel volna határos.

Kérdőző emberek. A kérdés, ezen csodálatos és különös életműködés nem csupán a szárvasmarhák vagy hasított körműek kitüntetését képezi: hanem a többi állatok között, sőt, mi az olvasó előtt még kevésbé ismeretes lehet, az emberek között is előfordul. Blumenbach négy jeles példát hozott fel a kérdőző emberekről, kik között kettőnek, mint ők maguk állították, a kérdés nagy élvezetet okozott, és azt önkényök szerint teljesíthették; holott a másikké akarátja ellenére volt a kérdőzésre kényszerítve. Ezen, az embernél is előforduló állati életműködésnek közelebbi megismertetését dr. Elliotsontól bírjuk, ki egy 89 éves nőről teszen említést, ki a kérdőzést kora fiatalasága óta mindig folytatta, s amellet folyvást jó egészségnek örvendett. Reggelire theát és vajjal kent pirított kenyéret, délre húslevest fehérkenyérrel és burgonyát, estére pedig theát vagy néha kávét szokott enni és inni. Rendszeren minden évés után kérdőzött, a délebd után pedig kivétel nélkül. A bor, sör és némely keményebb eledel sohasem jött fel gyomrából a szájába, a thea is csak délután, de nem reggel; ellenben a víz mindig feljött, és ugylátszik, hogy a többi eledel feljövételét idézte elő. A kérdőzés ezen nőnek általában már valódi és kellemes élvezetet szerzett; de mégis a vajjas kenyér és thea rosul esett neki, ha a szájába feljött, úgy szintén a zaiso ételek is, melyek gyakran nem egyszer, hanem többször jöttek fel a gyomorból a szájba, míg végre ki kelle azokat hánynia. A gyógyszernek soha sem jöttek fel. — A kérdőzés néha közvetlenül az ebéd után, néha meg egy vagy két óra mulva az étkezés után szokott bekövetkezni. Ha a nő csak kissé is rosul volt, a kérdőzés azonnal elmaradt. A tápszerek a gyomorból a szájba való feljövételig semmi változást nem szenvedtek, és mindig azon sorban szoktak feljönni, melyben lenyelettek. Az érintett nő azt hitte, hogy a kérdőzés az ő családijában valami közönséges dolog. Atyjáról és egyik testvéréről bizonyosan állítá, hogy azok szintén kérdőztek, kik mindketten kora halállal hunytak el. Ő maga ellenben még ősz korában is egészséges volt.

Mérges czukorsütemények. A czukrárszok és bonbongyártók gyakran még lelkiismeretlenebbek, mint a molnárok és kenyérsütők; minthogy ők árucikkeiket nemcsak gipszzel, keményítővel, krétával, fehér földdel s más effélével hamisítják meg, mint ezek: hanem elég lelketlenséggel birnak arra is, hogy czukorkészítményük befestésére mérges festékeket használjanak. Az e czélra már gyakran felhasznált mérges tárgyak közt a *chlorsavas ólom*, a *rézroszda*, az *aranyos rézlemez*, az *operment*, *chlórólom*, *miniom* (Meunio), *czinoder* a legközségesebbek. — *Louyet* berlini professor, egy Londonból hozott sárga bonbonban chromsavas ólomot talált. Maga a bonbon fűszerezett és citromsavval készített festett czukorból volt készítve, ribiszke czukorral bevonva. Az ólomnál sokkal veszélyesebb a mienyavas réz, vagy ásványzöld használata. Különféle tortákon a cifraságok gyakran ezen méreggel vannak megfestve. Dr. *Letheby* egyik jelentésében (1850-ből) felhossa, hogy az utolsó három évben 70 mérgezési esetet lehet kimutatni, mely mind az említett forrásból származott. Londonban a *British and Foreign med. chir. Review* szerint a pudingok, torták, likőrök s több efféle czukrárszati szerek ratafával fűszerezetnek meg, mely igen sok kéksavat (Blausüre) foglal magában, s ennél fogva hathatós méreg. — E pár sor szolgáljon figyelmeztetésül az egészségügyi rendőrséggel felruházva levő hivatalnokoknak; valamint azoknak is, kik czukrárszati szereket vásárolnak és azokkal élnek.

Vasárnapi Ujság 51-ik számához 1862.

KARÁCSONY ÜNNEPÉRE.

Karácsony ünnepén.

Harangoznak; a hívő lélek
Örül a zúgó érczenének;
Emelkedik a lélek szárnya,
Repül, repül epedve, vágyva...
Ifjú, öreg lassudan lépve
Megyen, a hitnek szent helyére,
Venni az édes lelki tápot,
Mely a magas mennyből leszállott...
Buzdúl a lélek a nép éneklésén,
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

„Dicsőség a mennyben Istennek!“
— A szép sorok nagy buzgón zengnek, —
Az ész megáll, a hit beszél csak;
A süket is hall, és lát a vak...
A sziv gyógyul, enyhül a bánat;
Büszkeségből leszen alázat;
A csüggedés reményre fordul;
Az érény tisztul földi portúl...
Szent ihletés leng a nép éneklésén,
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

Az ének még száll a magasban,
Már itt alant mélységes csend van,
Várván az ige hirdetését,
Szinte hallod a sziv verését...
Imádkozik az Ur szolgálja,
Utána a nép szive, szája;
Egyengetve az Ur ösvényét,
Keresve ama csillag fényét,
Mely áthatott a lelki rabság éjjén,
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

S az ige buzgó hirdetője
Viszi a lelket messze földre,
Messze földön a tisztos korba,
S a képről a leplet levonja:
Im előttünk... a nyáj a réten;
A pásztorok, az angyal szépen;
Itt a jászol, a gyermek benne;
Az üdvözlő nép ének-zengve;
S bölcsék... merengve a csillag kelésén...
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

Amott Herodes, a kegyetlen,
— Véres szolgálai fegyverzetben —
Nincs nappal nyugta, éjjel álma:
Pallost fennek parancsszavára,
S az üldöző had nyomban felkél,
Utnak indul, mint a sebes szél...
De oh, mit ér az ércz, a fegyver,
Hol Istennel birkózik ember?
Ugy járt itt is, mint árnyék nap tünésén,
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

Egyengetvén az Urnak utát,
A pásztor fedd, és oktatást ad;
Az ármányt, vétkeket veri, vivja,
— Hisz annak sorsa meg van írva! —
Hol ragyog az igazság napja,
Nyiltan, örömmel kimutatja...
Midőn elhangzik a szent ige;
Az ének újra száll az égre,
S eloszlik a nép ifja, véne,
A mit hallott, mélyen szívébe vésvén,
„Krisztus urunknak áldott születésén.“

Soós Miklós.

felvonása sok tapsot kapott, s szerzőt is hitták, kitől mi e téren idővel jobbat remélünk.

Hétfő, dec. 15. „A kísértet.“ Színmű 5 felv. Irta Feuille O. Fordította Radnótfáy S.

Kedd, dec. 16. „Kunok.“ Opera 4 felv. Zenéjét írta Császár.

Szerda, dec. 17. „A jó barátok.“ Színmű 4 felv. Irta Sardou, fordította Szerdahelyi K.

Csütörtök, dec. 18. „Az első ősz hajsza.“ Vigj. 1 felv. Francoziából ford. Radnótfáy S. Ezt követi: „Fortunio dala.“ Operette 1 felv. Offenbachtól.

Budai népszínház.

Dec. 12. „Huszárcsiny“ Népszínmű 3 felv. Irta Vahot Imre.

Dec. 13. „Színházi bohóság“ Énekes bohózat 3 felv. Irta Morlaender, zenéjét Stolcz. Ford. Zádor Z. — Simonynak Torzsay kitűnő szerepe. Az éles színezés, melylyel szerepe minden részletét festi, elismerést, méltánylát érdemel, s a közönség tetszését is nagymértékben megnyerte. Szilárdyit e darab bohóságaira feszesnek találtuk.

Dec. 14. „Az üldözött“ Népszínmű 3 felv. Benkőtől. Zenéjét írta Doppler Károly.

Dec. 15. „Az üldözött.“ Népszínmű 3 felvon. Benkőtől. Zenéjét írta Doppler Károly

Dec. 16. „Doctor Pipitér és szolgálja Rétipip.“ Bohózat 3 felv., ford. Beliczay S.

Dec. 17. „Házassági három parancs.“ Vigjáték 3 felv., Irta Szizigeti, zenéjét Szerdahelyi. Molnárnak Dörgei szerepe, épen mert nagyon sokat akart, ezuttal kevésbé sikerült; sok jelenetében a mesterkéltég nagyon kirívó volt. Victoriát Szépné azon szeretetreméltósággal adta, minőt töle már megszoktunk. Bényei, Viola könnyed, finom szerepében sokszor nagyon darabosnak tűnt elő.

Dec. 18. „A vén huszár, vagy párbaj sötétben.“ Vigj. 3 felv., ford. Benkő K. A czimszerében Pártényi remekelt.

Szerkesztői mondanivaló.

6312. Pest. R. A saját „felhívásunk“ egyes kivágot s összeragasztott szavaiból egybeállított elmés jubiláris rigmust nagy örömmel olvastuk, s számolunk a benne tett ígéretre. Szíves köszönetünket s barátságunkat! A hat ezüst hatost becses emléken tartandjuk. Kívánunk érte ezer annyit.

6313. Sem aranyom, sem ezüstöm nincs nekem. Annál inkább megbecsüljük az érdekes adományt, a 160 éves nagybecsű ép oklevelet, melyet emlékvünk ünnepére nekünk szánt ön. Fogadjon szíves köszönetünket s legyen meggyőződve, hogy csak tudományos kezébe teendőjük le.

6314. A magyar paraszt védelmére. Az ég szerelmére, ne berzenkedjenek önk is oly nagyon egy beszéd miatt, melynek végzője igen tisztességes és becsületes: a javítani akarás hibákon, helyzetükön. Az a tulságos ingerlékenység s érzékenység nem egészséges állapot — el kell tűrni a komoly szót, ha nincs is megczukrova. Nagyobb dolgokat is hallottunk már, több is vészett Buda alatt — s hálstennek, élünk s élni fogunk. Hanem a czikk végő felsóhajását mégis ideírjuk:

„Hejh ha nekünk is valami paraszt Lloydunk, vagy valami „fönömítő magyar egy-letünk“ volna Pesten — bezeg azonnal felzudaltunk volna mi is, s bejárta volna a mi ügyünk is a magyar és német hírlapiródmalt a Pesti Naplótól egész a Vezérig! De így! — — — — — Mondjuk, ne zúgólódnak, nem forgatja ki ezen esemény sarkai-ból a világot.

6315. M.-Sziget. Sz. L. Hajlandók vagyunk mi minden szépre és jóra — de uram, a mi sok, az még a jóból is megárt. Ily terjedelmű polemiái czikk, melynek tulnyomó része most már csak az illető körökben birna érdekel, kurtára szabott hetilapban a lehetetlenség közű tartozik. Az egyszeri szóváltás megtörtént; a mi még hátra van, az ott a helyszínen volna elintézendő. Kérjük, muljék el tőlünk e pohár!

6316. Nagy-Zellő. F. M. Köszönet a felszólalásért. Mult számunkban már el van intézve a tárgy.

6317. Alsó-Mislye. K. F. Sajnáljuk, hogy nem hamarabb vettük a felvilágosító sorokat; most már kapuzás után érkeztek.

6318. Uj-Pest. Sz. V. Ha a küldemény a hirdetések közű van szánva, szíveskedjék azíránt a kiadó-hivatalt értesíteni. Mi a „biztos szer“ dolgában teljesen dr. Sikorral szava-zunk. (Lásd lapunk jövő számát.)

6319. Buda. E. Zs. Az életrajzot s ismertetést olvasnunk kellene, hogy határozot-tan hozzá szólhassunk.

6320. Csongrád. Cs. R. A czikket ön megbizottjának átadtuk.

9321. Gyula. R. J. Válaszunkat most már sejtetni fogja ön. A dolog rendben van. — Az a kápolna még a mult nyáron jelent meg lapunkban.

6322. Agárd. K.-ly. Köszönet a megemlékezésért. A kép munkában van s a jövő év első számai valamelyikében jelenendik meg.

6323. Munkács. Megérkezett. De mikép írhatta ön le költeményben kétszer is e szót „tárgató“ a szép „tárogató“ helyett. Véség ható — ez a tárgató.

6324. A madárhoz. Csinos, esendés kis vers. Sokkal jobb az előbbinél, mely tivornya után készült. Ergo — ne igyék ön.

6325. Vágyaim. A szép tárgy költői melegség és emelkedettség nélkül, prózai nyelven van elmondva.

6326. Az új évhez. Nagyon emlékeztet egy lapunkban már megjelent hason czimű verszetre.

6327. Sárospatak. S. J. E hó végével, vagy a jövő elején indulhat csak küldem-nyünk. Az új vállalatra kérjük szíves közreműködését.

6328. Téli kép. A választott alakot nem tartjuk elég szerencsésnek s a compositio kissé homályos De a haladás félremerhetlen. Csak előre!

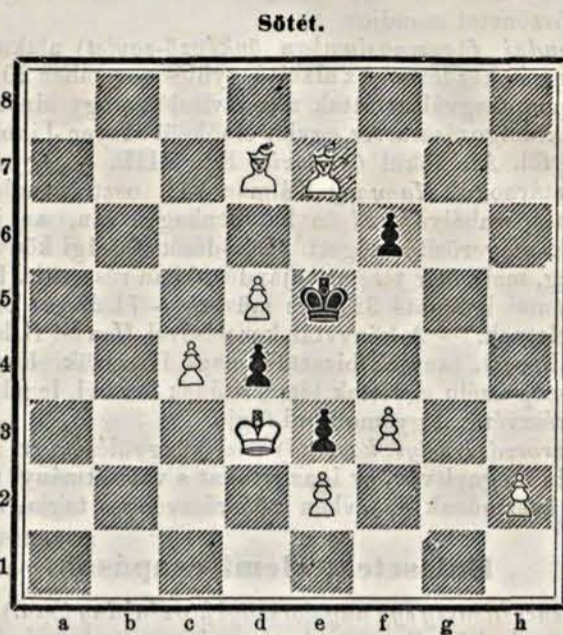
6329. Kérdések ön — s te nem felelsz? Hogy felelhetne, mikor azzal ijeszti ön, hogy: „Szemem sikrázó tüzevel Lövelek majd rád sugarat!“

6330. Beretty. L. Az első czikk tárgya már el volt beszélve lapunkban. A máso-dikat talán.

6331. Csanád (Pest). B. S. Kár, hogy az elmés czífolat nem jött annak idejében. A „Capra“ pedig még nagyobb mértékben késett el. De azért köszönet a szíves figyelemért.

SAKKJÁTÉK.

156-ik számú feladvány. — Weisz J. A. tanártól (Budán).

Világos indul, s 4-ik lépésre matot mond

A 151-dik számú feladvány megfejtése.

(Weisz J. A. tanártól Budán.)

- Világos. 1) B e 7 - b 7 † 2) V e 2 - e 5 3) H b 8 - d 7 † 4) B b 7 - b 4 †
Sötét. K b 6 - e 5 V e 8 - e 5 : A) K e 5 - d 4
Világos. A) 2) 3) H g 5 - e 4 † 4) B b 7 - b 4 †
Sötét. gyalog út. K e 5 - d 4

Helyesen fejtették meg. Veszprémben: Fülöp József. — Andráshidán: Lukács Károly. — Parabulyban: Rothfeld József. — Kassza: Skvór Antal. — Gyegesen: Kun Sándor. — Török-Sz. Miklóson: Frankl A. — Öreglakról: N. N. — Kövölg-Örsön: Gold Samu. — N.-Váradon: B. Meszóna I. — Kis-Kürtöven: Csemiczky Károly. — B.-Csabán: Vidovszky János. — Bajmakon: Weisz Fülöp. — Tiszatárjánban: Nyilas Alajos. — Derecskén: Krenosz Radulf — Pesten: Cselkö György.

Rövid értesítés. Az érdekeltség, melyet a fölülítandó magyar sakk-kör eszméje nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is ébresztett, nagy örömrünk szolgálat. A megalakuló sakk-körrel mi a legközelebbi viszonyban fogunk állani, s e tárgyról a maga idejében a legközelebbi értesítést hozni el nem mulasztjuk. Addig is megemlítjük, hogy a megalakulás körüli előintézkedések a legnagyobb buzgalommal folynak, s a siker több mint valószínű. Aránylag a külföld egyik városában sinos több jeles sakk-játékos, mint Pesten, s hogy nálunk mindeddig nem egyesültek, míg a mivel külföld minden jóra-való városa rendezett sakk-klubokat mutat elő: az leginkább az időnek, a viszonyoknak tulajdonítható. Most, midőn egy lelkes ifjú vezér, gróf Széchenyi Ödön vetie kezébe a zászlót, hisszük, hogy a magyar sakk-élet újra feltámad, még nagyobb lelkesedéssel, mint egykor, midőn a forradalom előtt egyenesen Párisnak vetette oda a keztyűt, s állotta meg diadalmasan a csatátért.

HETI NAPTÁR.

Table with columns: Hó-és hetinap, Katholik. és Protest. naptár, Gör.-orosz naptár, Izrael. napt., Nap-kelet nyug., Hold-kelet nyug. Rows include dates for December and Kisle months.

Holdnegyed: ● Ujhold 21-én, 6 óra 20 perccel reggel.

TARTALOM.

A beregszászi templom (képpel). Zombory Gusztáv. — Edua Csengey Gusztáv. — Mátyás királyról. Galeot után. — Ganz vasutódéje Budán (képpel). — A nürnbergi vas-szűz (képekkal). — A tébolydák a jelen korban és ezek működése. Bolygó Károly. — Mahomed. — Vegyes jegyzetek. Barócz Lajos. — Karácson napjára. Soós Miklós. — Irodalom és művészet. — Egyház és iskola. — Ipar, gazdaság, kereskedés. — Közintézetek, egyetek. — Balesetek, elemi csapások. — Mi újság? — Nemzeti színházi napló. — Budai népszínház. — Szerkesztői mondanivaló. — Sakkjáték. — Heti naptár.

Melléklet: Egy fél új hirdetés.

Felölös szerkesztő Pákh Albert (lak.: magyar-utca 1. sz.)

52-ik szám.

Kilenczedik évi folyam.

Előfizetési föltételek 1863-ik évre:

a Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok együtt, postán küldve vagy Buda-Pesten házhoz hordva:
Egész évre (január - december) 10 ft. Fél évre (január - június) 5 ft.
Csupan Vasárnapi Ujság:
Egész évre (január - december) 6 ft. Fél évre (január - június) 3 ft.
Csupan Politikai Ujdonságok:
Egész évre (január - december) 6 ft. Fél évre (január - június) 3 ft.

Fáncsy Lajos.

(1809-1854.)

Több ízben kimondottuk, mikép egyik feladatunk az, hogy a Vasárnapi Ujság, valamint a közélet egyéb téerein szerepelt jeles magyar embereknek, ugy a művészet világában is feltűnt hazánk-fiai emléket, a mennyire töle telik, megőrizni iparkodjék. A színtá-művészet köréből is, mind az elhunyt, mind az élő nemzedék sorából, idő folytán egy teljes arcképcsarnokot akarunk összeál-lítani, melyből ne hiányozzék senki „a világot ábrázoló deszkák“ azon hősei közűl, kiknek nevét, míg élnek, hangosan emlegeti or-szág világ, de kiknek sorsa az, hogy ha egyszer kidültek, hatá-suk egész varázsát is magukkal viszik s leghamarább esnek a feledékenységnek áldozatul. Em-lékezzünk most ezekről; lesz idő, midőn napjaink érdekei ismét más térére viendik figyelmünket.

Ime itt ismét egy derék papja a magyar Thaliának, azon kor-ból, melyet sokan a magyar szí-nészet aranykorának szeretnek nevezgetni. Azon időt értjük, midőn Kántorné, Megyery, Bartha, id. Lendvay, Lendvayné, Egressy, Fáncsy, id. Szerdahelyi, Szentpétery, László, Laborfalvy Róza stb. — a fejletlen vándor-színészet különböző csoportjai-ból egy központi társasággá összeolvadva — minden előzmé-nyek nélkül, ugyszólván a sem-miből egy egész kis világ alapját vetették meg, a magyar szín-mű-vészet alapját. Ki ne emlékezne vissza örömmel a rögtön fölme-rült ragyogó tehetségekre, a nagyra törekvő nemes tűzre, mely őket lelkesíté, s az élvekre, melyeket a mindig szaporodott közönségnek szerzenek.

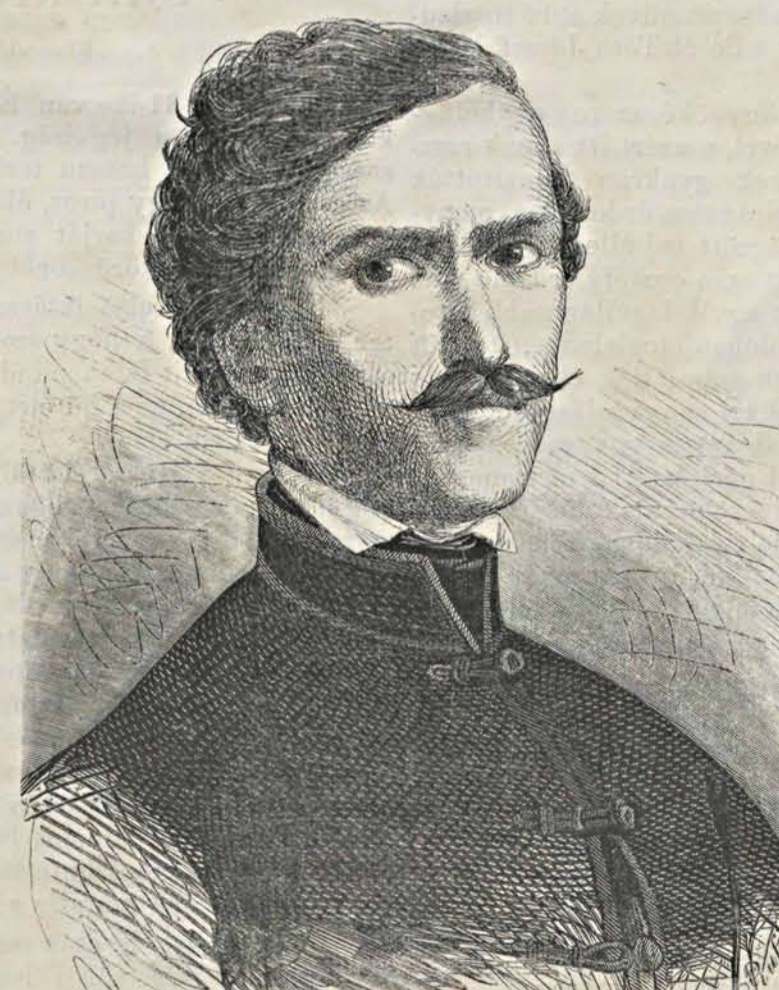
Fáncsy Lajos felett elsősorolt régiebb színészeink között az elmé-

letileg is képzetek s tudományos készségük közé tartozott. Nem-csak a színpadon, mint működő színész talált elismerésre, hanem a nemzeti színház igazgatásába, művezetésébe is befolyt, s az első rendezés körül is vannak érdemei. Született 1809-ben Pécsen, hol atyja, Fáncsy Imre, káptalani hivatalnok volt. Első tanulmányait a pécsi gymnasiumban végezte. Innen a pesti egyetemre küldték szülei, hol már 1826-ban oly határozott ragaszkodást tanusított a nemzeti nyelvhez, hogy az akkori nagyírű tanárnak, Imre János-nak magyar nyelven irt philoso-phiája nyomán, nehányd magá-val magyar nyelven tette le a közvizsgát. Az „akkori időkben ezt méltán eseményül lehetett tekinteni.

A színészethez már pécsi ta-nuló korában nagy kedvet ka-pott, midőn a sz.-felhővári társa-ság ott játszott. 1829-ben pedig, midőn Pesten a Beleznay-rondel-lában Balla igazgató szintársu-lata felüté sátorát, annyira gyö-keret vert a színészet iránti haj-lam elméjében, hogy bölcsészeti tanulmánya mellett nagy szorga-lommal hozzá látott a szépmű-vészeti olvasmányokhoz is, mint a magssabb színészet elmarad-hatlan kellékehez.

Ugyanaz évben határozottan eltöklélte magát az akkor tiz-szerte röögösebb s tövisesebb szí-nészi pályára, melyre, miután legelső kísérletét a Beleznay-rondellában tevé, mint vándor színész, s mint a Könyves Máté igazgatása alatti, s Váczon mű-ködő társaság tagja lépett.

A merre a társaság járt, mindenütt figyelmet ébresztett a fiatal Fáncsy, kinek új modora magasabb műveltséget s értél-

FÁNCSY LAJOS.

+ 1854.